

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ENGELLİ KİŞİLERİN HAKLARINA DAİR SÖZLEŞME VE TÜRKİYE'DE ENGELLİ HAKLARI

Ezeli AZARKAN*

Ekrem BENZER**

ÖZ

Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme engelli bireylere eşitlik, haysiyet, özerklik ve topluma tam katılım tanıyan ilk kapsamlı sözleşmedir. Sözleşme 21'inci yüzyılın ilk insan hakları belgesi olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle Sözleşme büyük bir öneme sahiptir.

Türkiye Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşmesine taraf olduktan sonra engellilere ilişkin birçok yasal düzenleme yapmıştır. Bu makale Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına

---

* Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, E-Mail: ezarkan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3243-1924.

** Arş. Gör., Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı, E-Mail: av.ekrmbnzs@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3261-6227.

Makalenin Gönderim Tarihi : 19.02.2018.

Makalenin Kabul Tarihi : 15.03.2018.

Dair Uluslararası Sözleşmesini genel olarak değerlendirmekte ve Türkiye’deki engelli haklarında gelinen noktayı göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Birleşmiş Milletler, engelli kişiler, Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme, insan hakları belgesi, Türkiye’de engelli hakları.

THE UNITED NATIONS CONVENTION ON THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES AND DISABILITY RIGHTS IN TURKEY

ABSTRACT

United Nations Convention on the Rights of People with Disabilities is the first comprehensive treaty establishing the right of people with all types of disabilities to equality, dignity, autonomy, and full participation in society. The Convention is regarded as the first human rights document of the 21st century. Therefore, the Convention has a great importance.

After Turkey is a party to the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, It has made many regulations regarding the disabled persons. This article studies to display a general evaluation of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities and aims to demonstrate the current stage reached regarding the rights of persons with disabilities in Turkey.

Keywords: United Nations, disabled peoples, United Nations International Convention on the Rights of Persons with Disabilities, human rights document, disability rights in Turkey.

I. GİRİŞ

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1981 yılında aldığı kararla bu yılı Uluslararası Engelliler Yılı olarak kabul etmiştir. 1981 yılında atılan bu önemli adımı Dünya Eylem Planının Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmesi takip etmiştir.¹ Hazırlanma sürecine 2001 yılında başlanan

---

¹ Eylem planı için bkz., <http://www.un.org/documents/ga/res/37/a37r053.htm>, (Erişim Tarihi: 11.10.2017).

Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme 2006 Tarihinde tamamlanmıştır.²

Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme, 3 Mayıs 2008 tarihinde yirmi devletin taraf olmasından otuz gün sonra yürürlüğe girmiştir.³ Türkiye ise söz konusu Sözleşmeye 18.12.2008 tarih ve 27084 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanan, 5825 sayılı “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun” ile 03.12.2008 tarihinde taraf olmuştur.⁴ Ayrıca Sözleşme'nin Ek İhtiyari Protokolü de 03.12.2014 tarih ve 6574 sayılı Kanun ile onaylanmıştır.⁵

Bu makalemizde Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme incelenerek, Türkiye’de, bu sözleşmeye taraf olunmasından sonra engellilere ilişkin yapılan yasal düzenlemeler ve uygulamalarına değinilecektir.

II. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ENGELLİ KİŞİLERİN HAKLARINA DAİR ULUSLARARASI SÖZLEŞMENİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme (Sözleşme) 21’inci yüzyılın ilk insan hakları belgesi olarak kabul edilmektedir. Sözleşmeyle engelli bireylerin toplumsal hayata katılımlarının ve ayrımcılık konusunda korunmalarının sağlanması, topluma sunulan hizmetlerin engelliler için erişilebilir kılınması hususlarında taraf devletlere yükümlülükler getirilmiştir.⁶

Sözleşme, elli maddeden oluşmaktadır. Sözleşmenin bu maddelerinde gerek kişisel gerekse sosyal ve siyasal birçok hak sözleşmede kendine yer bulmuştur. Sözleşme maddelerini genel olarak

---

² Sözleşme'nin tam metni için bkz. <https://treaties.un.org/Pages/Home.aspx>, (Erişim Tarihi: 11.10.2017).

³ Engelli Kişilerin Hakları Komitesi'nin Raporlama Süreçleri ve Sivil Toplum Örgütleri'nin Katılımı, s. 10, <http://ozevvakfi.org>, (Erişim Tarihi: 11.10.2017).

⁴ Ünal, Karşılaştırılmalı Hukuk Işığında Sosyal Güvenlik Hukukunda Özürlüler ve Yeni Yaklaşımlar Türkiye Açısından Uygulanabilirliği, s. 138.

⁵ Erten / Aktel, Ulusal Program ve düzenli İlerleme Raporları Çerçevesinde Türkiye'nin Engelli Politikaları, s. 1278.

⁶ Kaya, Engelli İnsanın Hakları, s. 37.

değerlendirecek olursak; Sözleşme’nin 1’inci ve 2’nci maddeleri genel ve açıklayıcı ifadeler içeren hükümlerdir. Bu hükümlerle sözleşmenin diğer maddelerinde geçen ifadelerle tanımlama getirilmiştir. 3’üncü maddeden 9’uncu maddeye kadar olan kısımlardaki düzenlemeler sözleşmenin ana fikri denebilecek mahiyetteki hükümleri barındırmaktadır. 10’uncu maddeden 31’inci maddeye kadar olan hükümleri ise; taraf devletlerin yükümlülüklerini, engelli kişilerle ilgili ekonomik, sosyal ve siyasal hakları düzenlemektedir. Sözleşme maddeleri incelendiğinde sayılan haklar arasında kategorik olarak düzenleme yoluna gidilmediği görülecektir. Son olarak diğer hükümler, sözleşmenin uygulanma şartları, sözleşmeye taraf olan devletlerin izlenilmesi, Engelli Hakları Komitesi oluşturulması ile ilgilidir.⁷

Sözleşme’de engellilik kavramı; herhangi bir engele sahip olmayan bireylerle eşit şartlar altında sosyal hayata tamamen ve etkili bir yolla katılmaları ve sosyal hayata uyumlu olma konusunda engel teşkil eden, uzun süreli sayılabilecek bir bozukluğu bulunan kişileri kapsamaktadır. Sözleşmede geçen sürenin ne kadar olduğu konusunda herhangi bir açıklama yoktur. Tanımdan da açıkça anlaşılacağı üzere engellilik kavramı sadece fiziksel ya da zihinsel bozuklukları değil, bunun yanında düşünsel ve algısal bozuklukları da kapsam altına almış ve böylece engellilik kavramı genişletilmeye çalışılmıştır.⁸ Sözleşme hükümlerinden çıkan başka bir sonuç da uluslararası düzenlemelerde genel anlamıyla geçerliliğini yitirmeye başlayan salt “medikal” yaklaşımdan sıyrılma yoluna gidildiğidir. Medikal yaklaşım engelliliği sırf sağlık sorunu bağlamında değerlendirdiğinden bu yönüyle eksik kalmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü ve Birleşmiş Milletler’in geçmiş dönem belgeleri, engelliliğin tanıma ilişkin olarak çoğu zaman bu ve benzeri yaklaşımlardan etkilenecek oluşturulmuştur. Son dönemlerde uluslararası metinlerdeki engelliliğin tanımı sadece “medikal model”⁹

⁷ Lawson, Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Genel Bir Bakış Ve Taraf Devletlerin Yükümlülükleri, s. 22.

⁸ Schulze, Understanding The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, s. 25.

⁹ Engellik tanımlanırken temel alınabilecek bazı modeller söz konusudur. Bu modeller: medikal model, sosyal model, profesyonel model, hayırseverlik model, ahlaki model, kanuna uygun model, güçlendirici model olarak sayılabilecektir. Bu modellerin her biri ayrı ayrı özellikler arz etmekte hiç birisi tek başına engelli sorunlarını çözümünde yeterli olmamaktadır. Bkz., Özmete, Haklar Temelinde Engellilik Modelleri ve Sosyal Hizmet s. 14,

veya sadece “sosyal model” yaklaşımları göz önünde bulundurularak yapılmamakta bunun yerine yeni yaklaşım tarzlarının oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir.¹⁰

Sözleşme’ye göre; sözleşmenin amacı: Engelli bireylerin, diğer bireylerle herhangi bir ayırım olmaksızın, tüm temel insan hakları ve özgürlüklerinden eksiksiz şekilde ve tam bir eşitliğe uyarak yararlanmasını desteklemek, garanti altına almak ve her insanın doğuştan sahip olduğu onuruna saygıyı daha ileri bir düzeye taşımaktır. Bu eşitlik düşüncesi aslında sözleşmenin tümüne sirayet etmiş durumdadır. Sözleşme yeni hak oluşturma yoluna gitmemiştir. Sözleşme’de asıl amaç engelli bireylerin de diğer bireylerle eşit haklara sahip olduklarını beyan etmek ve taraf devletler tarafından bu eşitliğin sağlanmasının garanti altına alınmasına ön ayak olmaktır. Sözleşme metninden de anlaşılacağı üzere 1’inci madde ile taraflara bazı yükümlülükler getirilmiştir. Böylece engellilerin, temel haklardan tam ve eşit olarak yararlanmaları sağlanmakla kalınmayacak bunun yanında bu hakların teminat altına alınması ve insan onuruna saygının da artırılması garanti altına alınacaktır.¹¹

Sözleşme’nin 3’üncü maddesinde genel ilkeler düzenlenmiştir. Söz konusu hükümde; her engelli bireyin kendi seçimini yapabileceği özgürlüğü, bireylerin onurunu ve kişisel tercihlerine saygı gösterilmesi (sahip oldukları özgürlüklerini de kapsayıcı şekilde), engelli bireylere ayrımcılık yapılmaması, engellilerin kişilerin sosyal hayata tamamen ve aktif şekilde katılımlarının sağlanması, farklı tutum, inanış vb. saygı gösterilmesini talep etmesi ve engelli kişilerin insanlığın temel ve vazgeçilmez bir unsuru oldukları, birbirlerinin ve diğer kişilerin kişilik haklarına saygılı olmaları gerekliliği açıkça belirtilmiş ve engelli kişilerin sahip oldukları haklarının ilkesel özellikleri böylece belirlenmeye çalışılmıştır.¹² İnsan hakları temelli yaklaşımda en önemli argümanlardan olan insan onuru, bu yönüyle Sözleşme metnini oluşturan temel

---

https://www.academia.edu/4819805/Haklar_Temelinde_Engellilik_Modeleri_ve_Sosyal_Hizmet, (Erişim Tarihi: 11.02.2017).

¹⁰ Çelik, Onuncu Yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme Ruhu, s. 227.

¹¹ Lawson, Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Genel Bir Bakış Ve Taraf Devletlerin Yükümlülükleri, s. 20.

¹² Lawson, The United Nations Convention On The Rights Of Persons With Disabilities: New Era Or False Dawn?, s. 595.

kavramlardan biridir. Sözleşmenin yapısı incelendiğinde görülecektir ki engelli bireylerin birer merhamet nesnesi olarak değil asıl hak sahibi öznel oldukları kabul edilmiştir. Bu yönüyle insan onuru kavramı sözleşmede önemli bir yere sahiptir.¹³ Sözleşme’de “Eşitlik” kavramının üç şekilde karşımıza çıktığını görmekteyiz. Bunlar; hukuki ehliyet sahibi olma durumu, sahip olunan hukuk ehliyetinin kullanılmasının sağlanması ve hukuk karşısında eşit korumadan faydalanma durumunun garanti altına alınmasıdır.¹⁴

Sözleşme’nin 4’üncü maddesi, sözleşmeye taraf devletlere bazı yükümler yüklemektedir. Buna göre; sözleşmeyi imzalayan devletler, engellilik temelli herhangi bir ayrıma maruz kalınmasının önüne geçerek, tüm engelli bireylerin sahip oldukları temel insan hak ve özgürlüklerinin herhangi bir eksik uygulama olmaksızın hayata geçirilmesini sağlamalı ve engelli bireylerin sahip oldukları özgürlükleri koruyarak daha ileri seviyeye taşımalıdır. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için gerekli idari ve diğer önlemler alınmalıdır. 4’üncü maddenin son fıkrasına göre ise taraflardan birinin federal devlet olması halinde dahi sözleşme devletin her bölgesinde herhangi bir sınırlamaya tabi tutulmaksızın uygulanmalıdır. Bu şekilde federatif yönetimlerde farklı ve/veya kısıtlayıcı düzenlemelerin önüne geçilmeye çalışılmıştır.¹⁵ Ayrımcılık yapılmaması gerektiği noktasındaki taraf devletlere yüklenmiş olan yükümlülük, sözleşmenin birçok maddesinde geçen eşit katılım (taraf devletlerin farkındalık yaratma görevine ilişkin 8. madde, adalete erişimi sağlayan 13. madde, kişisel hareketliliği sağlayan 20. madde gibi.) durumundan bağımsız olarak da düşünülemeyecektir.¹⁶

Sözleşme’nin 5’inci maddesi, ayrımcılık yapılmaması ve eşitliğin sağlanması amacıyla konulmuş bir hükümdür. Bu düzenlemeyle; sözleşme tarafı devletler her insanın eşit olduğunu ve kimseye ayrımcılık yapılmaması gerektiğini garanti altına almaya çalışırlar. Madde metninde geçen ayrımcılık ifadesi, şüphesiz ki engellilik temelli ayrımcılığı da kapsamaktadır. İlgili devletler tarafından engelli kişilerin faydasına

---

¹³ Çelik, Onuncu Yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme Ruhu, s. 232.

¹⁴ Çelik, Onuncu Yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme Ruhu, s. 237.

¹⁵ Lawson, The United Nations Convention On The Rights Of Persons With Disabilities: New Era Or False Dawn?, s. 596.

¹⁶ Çelik, Onuncu Yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme Ruhu, s. 234.

olarak gerçekleştirilecek pozitif uygulamalar ayrımcılık yasağına aykırılık teşkil etmez ve bu gerekçeyle iptal edilemez. Aksine pozitif ayrımcılık uygulamaların arttırılması teşvik edilir. Dolayısıyla eşitliğin sağlanması ve bu eşitlik sağlanmaya çalışılırken engellilere yönelik, pozitif ayrımcılık olarak nitelendirilebilecek uygulamaların bu Sözleşme hükümlerine aykırılık teşkil etmeyeceği açıkça belirtilmiştir.¹⁷ Sözleşme metninde geçen eşitlikten kastın katı bir eşitlik anlayışı olmadığı kesindir. Eğer katı bir eşitlik anlayışı olsaydı, aynı tip hareketin her engellide aynı sonucu doğurabileceği ve bazı engelli bireylerin kendini hemen her durumda dezavantajlı konumda düşüneceği için ayrımcılık durumu ortaya çıkabilirdi.¹⁸

Sözleşme'nin 6'ncı ve 7'nci maddelerinde, engelli kadın ve engelli çocuklara ilişkin olarak taraf devletlere bazı yükümlülükler getirilmektedir. Yine bu maddelerde de pozitif ayrımcılık vurgulanmış ve gerekliliği belirtilmiştir.

Antlaşmanın 7'nci maddesinde engelli çocuklara ilişkin olarak pozitif ayrımcılık yapılması gerekliliği vurgulanmıştır. İlgili madde uyarınca, herhangi bir engele sahip çocuklarla ilgili olarak gerçekleştirilecek bütün işlerde engelli çocuğun menfaati gözetilir. Bunun yanında taraf devletler, engele sahip çocukların kendilerini alakadar eden meselerde diğer çocuklarla eşit şartlar altında fikirlerini özgürce söyleme haklarını garanti altına alır. Sözleşme'de, engelli çocukların yaşları ve algılama oranları göz önünde bulundurularak, sahip oldukları olgunluğa göre fikirlerinin önemsenmesi ve bunun yanında haklarının etkin şekilde kullanılmasının sağlanması gerekliliği vurgulanmaktadır.¹⁹

Sözleşme'nin 8'inci maddesi bilinçlendirme başlığı altında düzenlenmiştir. Maddede; aile bireyleri de dâhil olmak üzere toplumun tüm fertlerine yönelik bilgi birikimini artırma, bununla birlikte engelli kişilerin haklarını ve her insan gibi sırf insan olmak dolayısıyla sahip olunan onurlarına saygı duyulmasını her türlü yolla destekleme gerekliliği; yine sosyal hayatın neredeyse tüm alanlarında engelli kişilere karşı var olan tabular, önyargılar, kırıcı yaklaşımlar ve cinsiyet temelli ya da yaş kaynaklı ayrımcı davranışlarla mücadele etme gerekliliği de

¹⁷ Kaya, Engelli İnsanın Hakları, s. 18.

¹⁸ Çelik, Onuncu Yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme Ruhunu, s. 236.

¹⁹ BM Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme, <http://www.ohchr.org/EN/Pages/Home.aspx>, (Erişim Tarihi: 10.11.2017).

vurgulamıştır. Bununla birlikte aynı maddenin 2’nci fıkrasında bilinçlendirmeye yönelik tedbirlerin neleri kapsadığı açıklamıştır. Hükmün son cümlesinde ise tüm fıkraları kapsayacak şekilde, engelli bireylerinin haklarını daha iyi öğrenebilmeleri için eğitim ve öğretime azami önem verilmesi gerektiği belirtilmiştir.²⁰

Sözleşmenin 9’uncu maddesinde engelli bireylerin sahip olduğu haklardan biri olarak kabul edilen erişilebilirlik hakkı düzenlemiştir. Bu hükmün düzenleniş biçiminden yola çıkarak “Erişilebilirlik” kavramının içerisini doldurmak yerinde olacaktır. Taraf devletler, engelli kişilerin, tek başlarına yaşamlarını idame ettirmelerini ve hayatın tüm alanlarında aktif bir şekilde rol almalarını sağlamakla sorumludurlar. Bu alanların içerisinde fiziki çevre, bilgiye ulaşım, teknolojik gelişmelere ulaşım yer almaktadır. Bu bağlamda erişilebilirlik hakkı; engelli kişilerin tek başlarına yaşayabilmelerini, hayatın her alanına aktif bir şekilde katılmalarını garanti altına alan bir haktır. Netice olarak engelli olmayan diğer kişilerle aynı şartlarda ve tüm ilgili oldukları alanlara müdahil olabilmelerinin bütünü erişilebilirlik hakkı içerisindedir.²¹ 9’uncu maddenin devamında ise erişilebilirliğin kapsamı somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Yapılar, yollar, eğitim mekânları, haneler, sağlık hizmeti sunan binalar, çalışma alanları dâhil olmak üzere kapalı ve açık alanlar, teknolojik hizmetler ve acil durum özelliği taşıyan alanları da kapsamak üzere informatik ve iletişime dayalı araçlar birer birer sayılmış ve konunun alanı bu yolla genişletilmeye çalışılmıştır.²²

Sözleşme’nin 9’uncu maddenin 2’nci fıkrasında taraf devletlere erişilebilirliğin daha etkin bir şekilde uygulanmasının sağlanabilmesi için bazı ödevler verilmiştir. Özellikle şu konular üzerinde durulmuştur: Kamunun tümünün yararlandığı alanlarda ya da kamu hizmetinin sürdürülmesi için yapılan tesislerde hizmet ve istenilene erişim için temel bir düzey belirlenmeli, bu temel düzey kuralları gerekli yollarla

---

²⁰ BM Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme <http://www.ohchr.org/EN/Pages/Home.aspx>, (Erişim Tarihi: 10.11.2017).

²¹ Çağlar, Engellilerin Erişilebilirlik Hakkı ve Türkiye’de Erişilebilirlikleri, s. 547.

²² Çağlar, Engellilerin Erişilebilirlik Hakkı ve Türkiye’de Erişilebilirlikleri, s. 548.

duyurulmalıdır. Kamu yararına hizmetler yürüten diğer kurumlar için de sayılan kurallar geçerli olmalıdır.²³

Sözleşme'nin 10'uncu maddesinde yaşam hakkı düzenlenmiştir. Buna göre yaşam hakkının tüm engelli bireyler için tanınmasının yanında tarafların bu hakkın etkin bir şekilde kullanımını sağlaması gerektiği de açıkça belirtilmiştir.²⁴

Sözleşme'nin 11'inci maddesi "Risk Durumları Ve İnsani Bakımdan Acil Durumlar" başlığını taşımaktadır. İlgili devletler olası silahlı mücadele durumlarında, acil insani durumlarda ve doğal afetler de dâhil olmak üzere risk durumlarında engellileri koruma altına almalı ve güvenliklerinin temin edilmesi amacıyla insani hukuk ve milletlerarası insan hakları hukukuna uygun olmak üzere tüm yükümlülüklerini yerine getirmelidirler.

Sözleşme'nin 12'nci maddesinde kendisine düzenleme alanı bulan "Yasa Önünde Eşitlik" hükmü ile detaylı bir şekilde engellilerin diğer bireylerden farklı uygulamalara maruz kalmaksızın eşitliklerinin sağlanması amaçlanmıştır. Sözleşmenin orijinal metninde geçen "Hak" ifadesinin (Legal Capacity) hem hak ehliyetini hem de fiili ehliyetini kapsayıcı nitelikte kullanıldığı aşikârdır.²⁵ Açık ki; Sözleşme ile engelli kişiler etkin birer hak süjesi olarak kabul edilmiştir.²⁶ Hükmün devamında bireylerin sahip oldukları hukuki ehliyetlerin kullanımında desteklenmeleri için gerekli tedbirin alınması gerektiği vurgulanmıştır. Alınacak bu tedbirler kişilerin irade, hak ve tercihlerine uygun olmalı ve bu tedbirler orantılı olmalı bunun yanında alınan tedbirlerin kısa süre içerisinde uygulanabilirliği sağlanmalıdır.²⁷

Anlaşmanın 13'üncü maddesi "Adalete Erişim" başlığını taşımaktadır. Taraf devletler; engelli kişilerin, diğer kişilerle aynı koşullar altında ve aktif bir şekilde adalete erişimini sağlamalıdır. Adalete

---

²³ Çağlar, Engellilerin Erişilebilirlik Hakkı ve Türkiye'de Erişilebilirlikleri, s. 549.

²⁴ Lawson, Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Genel Bir Bakış ve Taraf Devletlerin Yükümlülükleri, s. 21.

²⁵ Dhanda, Legal Capacity in the Disability Rights Convention: Strangelehold of the past or Lodestar for the Future, s. 453.

²⁶ Dhanda, Legal Capacity in the Disability Rights Convention: Strangelehold of the Past or Lodestar for the Future, s. 429.

²⁷ Çelik, Onuncu Yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme Ruhu, s. 238.

erişimin sağlanabilmesi için usule ve yasaya uygun düzenlemeler yapılmalı ve soruşturma ve diğer hazırlık aşamaları ve tanıklık dâhil tüm hukuki işlemlere doğrudan ve dolaylı katılımları kolaylaştırılmalıdır. 13’üncü maddenin ikinci fıkrasına göre ise; taraf devletler; polis ve gardiyan da dâhil olmak üzere adalet alanında çalışan tüm personelin eğitimlerini sağlamalı, bu kişileri engelli hakları konusunda bilinçlendirmelidir.²⁸

Sözleşme’nin 14’üncü maddesi “Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği” başlığını taşımaktadır. Bu maddesinin ikinci fıkrasına göre, engelli kişiler eğer herhangi bir sebeple özgürlüklerinden mahrum edildiyse, bunun diğer bireylerle eşit koşullar altında yapılması gerekmektedir. Engellilerin milletlerarası insan hakları hukukuna dayanan güvenceleri sağlanmalı ve olağan düzenlemeye uygun önlemler alınmalıdır.²⁹

Sözleşme’nin, “İşkence, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Maruz Kalmama” başlıklı 15’inci maddesine göre; hiç kimseye işkence veya zalimane muamele yapılmamalı, hiç kimse insan onuruna yakışmayan tarzda küçük düşürücü hareketlere veya bu minvaldeki herhangi bir ceza yaptırımına tabi tutulmamalıdır. Hükmün devamında ise yine hiç kimsenin rızası hilafında tıbbi ya da bilimsel herhangi bir çalışmaya maruz bırakılmamaları gerektiği vurgulanmıştır. Taraf devletler, engelli bireylerin işkence, aşağılayıcı muamele vb. karşı diğer kişilerle eşit şartlar altında korunmalarını garanti altına almak için kendi ülkelerindeki gerekli mevzuatta değişiklik yapmalıdır. Yasal düzenlemelerin yanı sıra idari ve yargısal konularda da eşit muameleyi sağlamak sözleşmeyi imzalayan devletlerin sorumluluğu altındadır.

Sözleşme’nin 16’ncı maddesinde kendine düzenleme alanı bulan bir diğer hak ise “Sömürü, Şiddet veya İstismara Maruz Kalmama” hakkıdır. Bu hükümle sözleşmeyi imzalan devletlere bir yükümlülük daha getirilmiştir. Sözleşmeyi kabul eden devletler engelli kişilerin bireysel yaşam sahalarında herhangi bir istismar, kötü muamele ve tacize karşı gerekebilecek bütün önlemleri almak zorundadırlar.³⁰

Sözleşme’nin 16’ncı maddesinin ikinci fıkrasına göre sözleşmeyi imzalayan devletler engelli bireylere, onların ailelerine, bakımlarıyla ilgilenen diğer fertlere gerekli ve yeterli yardımı yapmalıdır. Hükmün

²⁸ İnal, Engelli Çocuğun ve Ergenin Özel Hakları, s. 6.

²⁹ Karaaslan, Engelli Hakları, s. 273.

³⁰ Seyyar, Dünya’da ve Türkiye’de Engelli Dostu Sosyal Politikalar, s. 119.

devamında ifade edildiği üzere; engellilere karşı sergilenebilecek kötü ve insanlık dışı muamelelerin önlenmesini sağlamak amacıyla bütün önlemleri almak da sözleşmeye taraf olan devletlerin görevidir. Engelli bireyler koruma altına alınacaksa, bu koruma mutlaka engelli bireyin yaşına, cinsiyetine, diğer kişisel özelliklerine göre olmalıdır.

Sözleşme'nin 16'ncı maddesinin 3'üncü fıkrası ile hüküm altına alındığı üzere engelliler için hizmet sunulması öngörülen alanlarda denetimin mutlaka bağımsız organlar tarafından ve aktif bir şekilde yapılması gerekliliği vurgulanmıştır.

Sözleşmenin 16'ncı maddesinin 4'üncü fıkrasında; 2'nci ve 3'üncü fıkralardan farklı olarak işkence ve diğer muamelelerin engelli bireylere uygulanmasından sonraki tedbirler düzenlenmiştir. Buna göre böyle bir durumla karşılaşıldığında, engelli bireyin vatandaşı olduğu devletin tüm koruma tedbirlerini almasının yanında gereklilik arz ettiğinde engelli bireye psikolojik destek de vermelidir. Bir kez daha vurgulamak gerekir ki alınan tedbirlerde mutlaka engelli bireyin kişisel özellikleri göz önünde bulundurulmalıdır. İlgili maddenin son fıkrasına göre ise ilgili devletler gerekli tüm önlemleri almak amacıyla mevzuata dayalı ya da siyaseten gerekli uygulamaları hayata geçirmekle yükümlüdür. Sözleşme'nin 17'nci maddesine göre engelli her birey, beden ve ruh bütünlüğünü korunmasını isteme hakkına, engelli olmayan diğer bireylerle eşit şekilde sahiptir.³¹

Sözleşme'nin 18'inci maddesinde engellilere ilişkin olarak "Tabiiyet ve Uyrukluk" hüküm altına alınmıştır. Buna göre; taraf devletler, engelli kişilere diğer bireylerle aynı şartlar altında seyahat hakkını tanımalıdır. Bunun yanında engelli bireylerin kendi yerleşim yerlerini özgürce seçme haklarını da garanti altına almalıdırlar. Hükmün devamında engellilerin uyrukluklarını seçme hakkı da güvence altına almıştır.³² Buna göre; her engelli bireyin uyrukluk kazanma ve uyrukluğunu değiştirme hakkı vardır ve bu hak, keyfi olarak veya engelli bulunduğu gerekçesiyle sınırlandırılmamalıdır. Engelli bireyler mülteci ise bu işlemlerinde herhangi bir zorluklarla karşılaşmalarını için ilgili devletler tüm önlemleri almalıdır. Buna ek olarak engelli birey istediği zaman tabiiyetinde olduğu ülkeden başka bir ülkeye seyahat edebilmelidir.³³ Sözleşme'nin 18'inci maddesinin 2'nci fıkrasına göre

³¹ Seyyar, Dünya'da Ve Türkiye'de Engelli Dostu Sosyal Politikalar, s. 120.

³² Seyyar, Dünya'da Ve Türkiye'de Engelli Dostu Sosyal Politikalar, s. 120.

³³ Karaaslan, Engelli Hakları, s. 274.

engelli çocuklar doğum sonrasında ilgili idari birimlere derhal bildirilmelidir. Fıkranın devamında engelli kişilerin, doğduktan sonra ad sahibi olma, tabiiyet kazanma ve mümkün olduğunca aile fertlerini öğrenme ve aile bireyleri ile yaşamını sürdürme hakkına sahip olduğu belirtilmiştir.

Sözleşme’nin 19’uncu maddesi, “Bağımsız Yaşayabilme ve Topluma Dâhil Olma” başlığını taşımaktadır. Maddeye göre, taraf devletler; bütün engelli bireylerin diğer bireylerle aynı şartlar altında toplumsal hayatını idame ettirme hakkı garanti altına alarak, bu haklardan noksatsız bir şekilde yararlanabilmelerini sağlamak için aktif bir şekilde çalışmalıdırlar. Engelli bireyler diğer kişilerle aynı şartlar altında yerleşim yerlerini ve hayatlarını kiminle sürdüreceklerini seçme hakkına da sahip olmalıdır.³⁴

Sözleşme’nin 22’nci maddesi “Özel Hayata Saygı” başlığını taşımaktadır. Yaşam yeri ve yaşam biçimi ne olursa olsun hiçbir engelli bireyin özel hayatına, ailesine, hanesine, haberleşmesine ve diğer iletişim araçlarına keyfi bir şekilde ya da hukuka aykırı olarak müdahale edilemez. Böyle bir müdahale olursa ilgililer koruma talebinde bulunabilirler. Taraf devletler bu korumayı sağlarken engelli bireylere, diğer kişilerle eşit koşullarda muamelede bulunmalıdır.³⁵

Sözleşme’nin 23’üncü maddesinde “Hane ve Aile Hayatına Saygı” hakkı düzenlenmiştir. Buna göre; engelli bireyler, ailelerinde özgürce yaşama hakkına sahiptirler. Bu hak engelli olmayan aile fertleriyle aynı şartlar altında kullanılır. Bunun yanında, engelliler evlilik, evlat edinme ve boşanma da dâhil olmak üzere aile ile ilgili konularda çoğunlukla ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Bu durumun önüne geçmek için; evlenecek yaşa gelmiş engellilerin evlenip aile kurma, çocuk sahibi olma ve çocuk sayılarına kendilerinin karar vermeleri gibi konularda bilinçlendirilmeleri gerekmektedir.³⁶ Engelli çocukların, aile hayatlarıyla ilgili olarak engelli olmayan bireylerle eşit olduğu hükmü velayet, vesayet, kayımlık durumları için de geçerli olacaktır. Bunun yanında, taraf devletler; engelli birey için, ailesinin özellikle çekirdek

---

³⁴ Karaaslan, Engelli Hakları, s. 274.

³⁵ Karaaslan, Engelli Hakları, s. 275.

³⁶ Walker, Guidance Document: Effective Use of International Human rights Monitorings Mechanisms to Protect The Rights of Persons with Disabilities, s. 46.

ailesinin kendisine bakmaması durumunda aile ortamına benzer şekilde sosyal bir ortam oluşturulması da sağlamakla yükümlendirilmiştir.

Sözleşme'nin 24'üncü maddesi eğitim hakkını detaylı şekilde düzenlemiştir. Sözleşme'de akdedilen şekliyle; engelli tüm çocuklar ve yetişkin bireyler, eğitim hakkına engelli olmayan bireylerle aynı şartlar altında ulaşma hakkına sahiptirler. Bu erişim, okul öncesi eğitimden temel eğitime, üniversiteden ömür boyu öğrenime kadar her aşamayı ve eğitim türünü kapsar. Engellilerin tümü, eğitime katılabilmek için gerekli olan bireyselleştirilmiş destekle kapsayıcı eğitime erişme hakkına sahip olmalıdır.³⁷

Sözleşme'nin 24'üncü maddesinde, engelli bireylerin eğitim hakkıyla ilgili olarak, engelli insanların yeteneklerine uygun eğitim almalarının garanti altına alınması gerekliliği vurgulanmıştır. Engelli kişilerin detaylı ve kaliteli eğitime ulaşmak amacıyla kendi toplumlarında ve diğer sosyal çevrelerde yaşayan bireylerle eşit şekilde eğitim talep etme hakları vardır. Bu eğitim için gerekli tüm destek verilmeli ve eğitim kurumlarının bu husustaki ihtiyaçları karşılanmalıdır. Gerek görüldüğünde bu tür yardımlar için sosyal amaçlı dernek, vakıf ve federasyonlardan (Dünya Körler Birliği, Dünya İşitme Engelliler Federasyonu gibi) da destek alınabilir.³⁸ Bunun yanında çocuk engelliler, engelli oldukları için parasız ve zorunlu ilk ve orta eğitim hakkından mahrum bırakılmamalıdır; engelli bireyler özellikle ilk ve orta kademe eğitimleri dolayısıyla diğer bireylerden farklı bir muameleye tabi tutulmamalıdır, ihtiyaç duyulduğu takdirde engelli kişilerin gereksinimleri göz önünde tutularak çeşitli düzenlemeler yapılmalıdır.

Taraf devletler engeli olan bireylerin toplumun eşit bireyleri olarak eğitim sistemine eksiksiz ve eşit şartlarda katılmalarını sağlamakla sorumludurlar. Bu yükümlülüklerini yerine getirirken yine bazı araçlar kullanmaktadırlar. Bunlardan bazıları şunlardır: Braille ve diğer biçimlerdeki yazıların okunmasının öğretilmesi, beden dilinin ve alternatif diğer iletişim araçlarını engelli bireylerin hizmetine sunulması.

---

³⁷ Walker, Guidance Document: Effective Use of International Human rights Monitorings Mechanisms to Protect The Rights of Persons with Disabilities, s. 48.

³⁸ Lawson, The United Nations Convention On The Rights Of Persons With Disabilities: New Era or False Dawn?, s. 603.

Taraf devletler; eğitim hakkı çerçevesinde engelli bireyler de dâhil olmak üzere, işaret dilini ve Braille alfabesini bilen öğretmenlerin işe alınması ve eğitimin her düzeyinde çalışan uzmanların ve personelin eğitimi için uygun tedbirleri almalıdır; eğitim içerisinde alternatif iletişim araç ve biçimleri ile destekleyici eğitim tekniklerinin ve materyallerinin kullanılmasını sağlamalıdır.³⁹

Sözleşme’nin, 25’inci maddesi düzenlenirken, insanlık tarihi boyunca süre gelen insan hakları ihlallerine işkence, zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele anlamında engelliler konusu detaylı olarak tartışılmıştır. Özellikle tıbbi ve bilimsel deney konusuna açıkça dâhil olmak, buna bağlı olarak, tetiklenen ücretsiz ve bilgilendirilmiş onay konusuna bağlantılar tartışılmış madde son halini böylece almıştır.⁴⁰

Sözleşme’nin 25’inci maddesinde sağlık hakkı ve sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı düzenlenmiştir. Taraf devletler; engelli kişilerin engellilik dolayısıyla herhangi bir ayrıma tabi bırakılmaksızın ilgili devlet ve/veya devletlerin en yüksek sağlık standartlarından faydalanmaları sağlamalıdır. İlgili devletler bunu sağlarken cinsiyete dayalı ayırımın da önüne geçmeli ve bu konuyla ilgili önlemleri almalıdırlar.⁴¹

Parasız veya az bir ücretle sağlanan sağlık ve iyileştirme programları, engelli bireylerle engelli olmayan bireyler arasında aynı standartta uygulanmalı ve sağlanan hizmetler cinsel sağlık ile halk sağlığını ilgilendiren konuları da kapsamalıdır. Bu da yine taraf devletlerin sorumluluğu altındadır. Sağlık hizmetleri sunulurken özellikle erken teşhis olanakları artırılmaya çalışılmalı ve bu hizmet mutlaka engelliği azaltıcı ya da engelli sayısının artmasının önlenmesi şeklinde olmalıdır. Sağlık hizmetleri köyler de dâhil olmak üzere mümkün olduğunca insanların hizmetine uygun ve erişilebilir şekilde yapılmalıdır. Sağlıkçıların, engelli bireylere ve diğer bireylere verdikleri bakım, engelliye uygulanabilecek pozitif ayrımcılık hariç olmak üzere aynı özellikleri taşımalıdır. Yine engelli bireylere yönelik sigorta hizmetlerinin

---

³⁹ Seyyar, Dünya’da Ve Türkiye’de Engelli Dostu Sosyal Politikalar, s. 123.

⁴⁰ Schulze, Understanding The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, s. 99.

⁴¹ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner for Human Rights, s. 3.

durumları göz önünde bulundurulmalı ve sözleşmeyi imzalayan devletlerin taahhüt ettikleri bir sorumluluk olmalıdır.⁴²

Sözleşme'nin 27'nci maddesinde engellilere yönelik çalışma ve istihdam hakkı düzenlenmiştir. Engellilere yönelik istihdam politikası; engelli çocuk ve yetişkin bireylere uygulanan politikaların tümünü kapsayıcı nitelik taşımaktadır. Engellilere yönelik çalışma ve istihdam politikalarını, engellilerin hayat şartlarını iyileştirmek ve toplum hayatına katılımlarını sağlamayı amaçlayan kamusal politikalar olarak tanımlayabiliriz. Bu politikaların amacı; engellilerin sosyal güvenliği, ulaşılabilirliği, meslekle ilgili alanları, aktif istihdam alanlarının oluşturulması ve sosyal hayata katılımlarının aktif şekilde sağlanmasıdır.⁴³

Sözleşme'nin 28'inci maddesi “Yeterli Yaşam Standardı ve Sosyal Koruma” başlığını taşımaktadır. Buna göre, taraf devletler, engelli kişilerin; gıda, giyinme ve barınma gibi ihtiyaçları dolayısıyla gerek kendilerini gerekse aile fertlerini içeren uygun hayat koşullarına sahip olma hakkını ve yaşam şartlarının sürekli olarak iyi duruma getirilmesini isteme hakkını güvence altına almalıdır. Yine taraf devletler, bu hakkın, ilgili kişilerin engelli olduklarından bahisle, ayrımcılığa maruz bırakılmaksızın tanınmasını temin etmekle mükelleftirler.⁴⁴

Sözleşme'nin 29'uncu maddesinde engellilerin “Siyasal ve Toplumsal Yaşama Katılım Hakkı” garanti altına alınmıştır. Engelliler, siyasi haklarını ve toplumsal hayata katılım haklarını kullanırken diğer bireylerle eşit şartlara sahip olmalıdır. Bu hakların kapsamına diğer bireylerle eşit şartlarda seçme ve seçilme hakkı da girer.⁴⁵ Bunun yanında seçim koşullarının, seçim yapılacak mekânların uygunluğunun sağlanması, yine seçime ulaşılabilirliğin sağlanması, seçim materyallerinin anlaşılır şekilde hazırlanması bu konuda önem arz eden başka durumlardır. Taraf devletler, seçimlerde veya referandumlarda engellilerin herhangi bir baskıya uğramalarını önlemeli, gizli oy kullanmalarını temin etmeli, engellilerin istedikleri zaman aday olmalarını mümkün kılmalıdır. Engellilerin seçmen olması halinde tercihlerini özgürce yapabilmeleri sağlanmalıdır. Taraf devletler, bu

---

⁴² Schulze, Understanding The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, s. 100.

⁴³ Genç / Çat, Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi, s. 365.

⁴⁴ Karaaslan, Engelli Hakları, s. 280.

⁴⁵ Kaya, Engelli İnsanın Hakları, s. 142.

sorumluluklarını yerine getirmek için engelli kişi isterse kendisine yardımda bulunabilecek bir kişi görevlendirmelidir.

Taraf devletler engelli bireylerin ayrımcılığa maruz bırakılmadan, kamu görevine girmelerinin sağlanmasını garanti altına alırlar. Buna ek olarak; engelli bireyler gerek ulusal, gerek uluslararası, gerekse de bölgesel ve yerel düzeylerde engelli örgütlerine üye olabilirler ve istediklerinde bu tür organizasyonların yönetici ve kurucu kadrolarında da yer alabilirler. Engellilerin sahip oldukları bu haklar da taraf devletlerin sorumluluğundadır ve onlar tarafından korunmalıdır.⁴⁶

Engelli bireylerin kültürel yaşama dahil olma, dinlenme ve boş zaman aktivitelerine katılmalarının desteklenmesi; aktif olarak spor faaliyetlerine katılımının sağlanmasının garanti altına alınmasını, Sözleşme’nin 30’uncu maddesi düzenlenmiştir. Buna göre taraf devletler, engelli kişilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında kültürel yaşama katılmaları sağlanmalı ve engellilerin kültürel envanterleri kullanmaları ve televizyon programlarına, filmlere ve diğer kültürel etkinliklere kolayca ulaşımı sağlanmalıdır. Yine taraf devletler, toplumun diğer fertleri ile birlikte engelli bireylerin de yaratıcılıklarının ve sanatsal-entelektüel kapasitelerinin geliştirilmesi için gerekli tedbirleri almalıdırlar.⁴⁷

Sözleşme’nin 31’inci maddesinde engelli bireylerle ilgili olarak sayısal veri ve istatistiklerin etkili somut ve açıklayıcı bir şekilde kayıt altına alınması gerektiği vurgulanmıştır. Buna göre taraf devletler, bu verileri hazırlarken engelli bireylerin özel yaşamlarına saygı, insan hakları ve temel özgürlükler gibi temel kıstasları göz ardı etmemelidirler. Toplanan bilgiler diğer taraf devletlerle gerektiğinde paylaşılmalı ve bu bilgilerin etkin kullanımı sağlanmalıdır. Son olarak taraf devletler bu verilerin dağıtılması konusunda üzerlerine düşen tüm sorumlulukları yerine getirmeli ve verilerin erişilebilir olmalarını sağlamalıdır.⁴⁸

Sözleşme’nin 31’inci maddesinin devamı niteliğinde değerlendirilebilecek “Uluslararası İşbirliği” başlığını taşıyan 32’nci maddesine göre; Sözleşme tarafı devletler, Sözleşme’nin amaç ve yükümlülüklerinin yerine getirilmesine yönelik ulusal çabaların

---

⁴⁶ Seyyar, Dünya’da Ve Türkiye’de Engelli Dostu Sosyal Politikalar, s. 127.

⁴⁷ Karaaslan, Engelli Hakları, s. 281.

⁴⁸ Türkiye Özürlüler Eğitim ve Dayanışma Vakfı, Engelli Kişilerin Hakları Komitesi’nin Raporlama Süreçleri ve Sivil Toplum Örgütlerinin Katılımı, s. 23.

desteklenmesi konusunda uluslararası işbirliğinin önemini kabul ederler ve bu konuda gerekli teşviklerde bulunurlar. Bu tedbirler özellikle kalkınma programları ve uluslararası işbirliği içeriğinin engelli bireyler tarafından erişilebilirliğini kapsamaktadır. Taraf devletler bilgi, deneyim ve eğitim programları ile uygulamalarının değişimi ve paylaşımı yoluyla kapasite gelişimini teşvik etmeli ve bu konuda gerekli adımları atmalıdırlar. Yine araştırma, bilimsel ve teknik bilgiye erişme konularında işbirliğini geliştirmelidirler. Erişilebilir ve destek sağlayıcı teknolojilere ulaşımın sağlanması ve teknoloji transferi aracılığıyla uygun görülen teknik ve ekonomik tüm yardımlar sağlanmalıdır.⁴⁹

Sözleşme'nin daha iyi bir şekilde uygulanmasının sağlanması için Engelli Hakları Komitesi kurulmalıdır. Yine taraf devletler ulusal düzeyde uygulamak ve izlemek için bu konuda bir yapılanma yoluna gitmelidir. Sözleşmeye taraf olan her bir devlet Sözleşme'nin nasıl hayata geçirileceğine ilişkin ulusal düzeyde bir politika oluşturmalı ve koordinasyonu sağlayabilmek için ilgili ve gerekli birimleri kurmalıdırlar. Bu birimler Sözleşme'de "Odak Birim" olarak adlandırılmıştır. Bu birimlerin atanması usulü taraf devletlerin kendi inisiyatiflerine bırakılmıştır.⁵⁰

III. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ENGELLİ KİŞİLERİN HAKLARINA DAİR ULUSLARARASI SÖZLEŞME İLE MUKAYESE EDİLDİĞİNDE TÜRKİYE'DE ENGELLİ HAKLARI VE GELİŞİM DURUMU

Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization) verilerine göre dünya nüfusunun yaklaşık %10'unu engelli iken, 2011 yılında yayımlanan Dünya Engellilik Raporu'nda bu oran %15'lere kadar çıkmıştır. On beş yaş ve üstü kişilerde her hangi bir engele sahip olan kişi

---

⁴⁹ Akbulut / Özgül / Tezcan, Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu 2013: Erişilebilirlik, Eğitim, Çalışma Hayatı ve Sağlık Verileri, Analizler, s. 24.

⁵⁰ Thematic Study by the Office of the United Nations High Commissioner For Human Rights on the Structure And Role Of National Mechanisms For The Implementation And Monitoring of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, A/HRC/13/29 http://www2.ohchr.org/english/issues/disability/docs/A.HRC.13.29_en.doc, (Erişim Tarihi: 10.11.2017).

sayısı Dünya Sağlık Araştırmasına (World Health Survey) göre 785 milyondur (Dünya nüfusunun yaklaşık %15,6’sı). Küresel Hastalık Yüğü (Global Burden of Disease) çalışmasına göre ise bu sayı 975 milyon (Dünya nüfusunun yaklaşık %19,2’si) olarak tespit edilmiştir. Bu veriler de göstermektedir ki dünyada engelli nüfusu giderek artmaktadır.⁵¹

Türkiye, Birleşmiş Milletler (BM) protokol ve antlaşmalarının birçoğunu imzalamış ve sözleşmelere taraf olmuştur. 1982 Anayasasının 90’ıncı maddesi uyarınca usulüne uygun şekilde yürürlüğe konulmuş uluslararası sözleşmeler kanun hükmündedir. Dolayısıyla bu metinler bağlayıcı nitelik taşımaktadır. Bu sözleşmeler aleyhine Anayasa Mahkemesine iptal başvurusu yolu da kapalıdır.⁵²

Türkiye’de engelliliğe ilişkin yapılan mevzuat veya pratik yaşamda yaşamlarını kolaylaştırmak amacıyla yapılan uygulamaları göz önünde bulundurularak, 2002-2013 tarihleri arasında kapsayacak şekilde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından hazırlanan “Türkiye’de Engellilik ve Kalkınma Son 10 Yılın Raporu”, bu yıllar arasında engelli haklarının gelişim durumuna ışık tutmaktadır.⁵³ Bu süre zarfında Türkiye, engellilik alanında bağlayıcı nitelikte uluslararası belge niteliğinde olan ve engellilerin, ayrımcılıkla mücadele ana ekseninde hak ve özgürlüklerinden tam ve eşit yararlanmasını ve kolaylaştırıcı tedbirlerin alınmasını öngören yukarıda ilgili alanda detayları verilen Engellilerin Haklarına İlişkin BM Sözleşmesini 30.03.2007 tarihinde imzalamıştır. Böylece Sözleşmeyi ilk imzalayan ülkeler arasında yer almıştır. Böylece, Türkiye’nin engelli politikalarının sözleşme çerçevesinde oluşturulması kabul edilmiştir.

On yıllık süre içinde atılan en önemli adımlardan biri 2010 yılında 1982 Anayasasının 10’ıncu maddesinde yapılan değişikliktir. Buna göre; engellilere ilişkin alınacak önlemler eşitlik ilkesine aykırı sayılmayacaktır. Bu hükümlerle engelli bireylere pozitif ayrımcılık yapılması anayasal düzeyde güvence altına alınmıştır.⁵⁴

Engelli hakları konusunda ülkemizde atılan önemli adımlarından bir diğeri de 2014 yılında kabul edilen 6518 Sayılı Aile ve Sosyal

---

⁵¹ Kaya, Engelli İnsanın hakları, s. 113.

⁵² RG, 18.10.1982, Sayı: 17842.

⁵³ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Türkiye’de Engellilik ve Kalkınma: Son 10 Yılın Raporu, s. 7.

⁵⁴ RG, 18.10.1982, Sayı: 2709.

Politikalar Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Kanun ile Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanundur.⁵⁵ Adı geçen kanun ile 5378 Sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun ismi “Engelliler Hakkında Kanun” olarak değiştirilmiştir. Bunun yanında bu kanun ile engelli bireylere sağlanan sosyal yardım, bakım, özellikle şehirlerarası ulaşım konularında iyileştirici tedbirler getirilmiştir. Bu kanunda üzerinde durulması gereken hususlardan biri de engellilerin karşılaşılabilecekleri sorunlar karşısında ayrımcılığın önlenmesi için çeşitli adımlar atmasıdır. Ayrımcılığa ilişkin olarak yasada yer alan dolaylı ayrımcılık, doğrudan ayrımcılık, makul uyumlaştırma gibi kavramların temelinde 2006 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme bulunduğu açıktır.⁵⁶

Son yıllarda gerçekleşen gelişmelerden biri engellilerin hayat şartlarını daha iyi bir noktaya taşımak ve hizmetleri daha etkin bir şekilde sunabilmek amacıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıdır. Engelli memurlara ilişkin bazı çalışma koşulları yeniden düzenlenmiş, gece nöbeti ve vardiyası verilmemesi, engelli memurların mesai ve dinlenme sürelerinin diğer memurlardan farklı belirlenmesi imkânı sağlanmıştır.

Engellilerin diğer bireylerle adil bir rekabet ortamında yarışabilmelerini sağlamak amacıyla Devlet Memurları Kanunu değiştirilerek engellilere yönelik ayrı ve merkezi bir sınav getirilmiştir. Bu sınav Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı (EKPS) olarak adlandırılmaktadır.⁵⁷ Bu sınav ile bir sene içerisinde yaklaşık olarak 14.000 engelli kişi memur olarak istihdam edilmiştir. Bu bağlamda, 2002 yılı itibarıyla engelli kontenjanında memur olarak çalışan engelli sayısı

---

⁵⁵ RG, 19.02.2014, Sayı: 28918.

⁵⁶ Akbulut / Özgül / Tezcan, Dünya Engellilik Raporu: Harekete Çağrı, s. 24.

⁵⁷ EKPS ve kura yolu ile engellilerin devlet memurluğuna alınması şartları, 07.02.2014 Tarih ve 28906 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe giren Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı Ve Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında Yönetmelik ile düzenlemiştir. EKPS, Ortaöğretim, ön lisans ve lisans mezunu engellilerin engel grupları ve eğitim durumlarına göre yapılan ve sonuçları devlet memurluğu ile kamu kurum ve kuruluşları işçi kadrolarına alınmaları için yapılan merkezi sınavdır. <https://memurunyeri.com/kpss/kpss-diger/656-omss-ile-ilgili-sik-sorulan-sorular.html>, (Erişim Tarihi: 11.10.2017).

5.777 iken bu rakam 2013 yılı Haziran ayında bu sayı 32.021 olarak tespit edilmiştir. Bu sayılar ve Devlet Personel Başkanlığı’nın 2016 Mayıs verileri göz önünde alındığında 9.995’i kadın ve 33.156’sı erkek engelli olmak üzere, toplam; 43.151 engelli memur istihdam edilmektedir. Engellilere yönelik bu rakamların hizmet sınıflarına göre dağılımları da şu şekildedir; Genel İdare Hizmetleri Sınıfı: (Kadın; 4.870, Erkek; 14.030) 18.900, Sağlık ve Yardımcı Sağlık Hizmetleri Sınıfı: (Kadın; 806, Erkek; 938) 1.744, Teknik Hizmetler Sınıfı: (Kadın; 304, Erkek; 1.669) 1.973, Eğitim Öğretim Hizmetleri Sınıfı: (Kadın; 1.354, Erkek; 2.768) 4.122, Avukatlık Hizmetleri Sınıfı: (Kadın; 22, Erkek; 51) 73, Din Hizmetleri Sınıfı: (Kadın; 109, Erkek; 1.111) 1.220, Mülki İdare Amirliği Hizmetleri Sınıfı: (Erkek; 1), Yardımcı Hizmetler Sınıfı: (Kadın; 2.530, Erkek; 12.588) 15.118.⁵⁸

Özel sektörde engelli istihdamı konusuna gelindiğinde yine çeşitli rakam ve tespitlerle karşılaşmaktayız. 2002-2013 yılları arasında ve hatta günümüze kadar; engelli istihdamını geliştirici tedbir ve teşvikler kabul edilmiştir. Kota kapsamında çalıştırılan engellilerle, korumalı işyerlerinde çalıştırılan engellilerin sigorta primine ait işveren hisselerinin tamamının, kontenjan fazlası isteğe bağlı çalıştırılan engellilerin sigorta primine ait işveren hissesinin ise yüzde ellisinin hazine tarafından karşılanması sağlanmıştır. Böylelikle özel sektörde de engelli istihdam oranının artırılması amaçlanmıştır. Bu sayede yıllara göre istihdam sayıları artmıştır. Kamuda ve özel sektörde engelli kotasında istihdam edilen yıllık işçi sayısı 2002 yılı sonunda 10.883 iken bu rakam 2013 yılı Temmuz ayı itibarıyla 23.384’e yükselmiştir. Ayrıca, engelli çalıştırmakla yükümlü işyerinde çalışan engelli işçi sayısı 2008 yılında 66.363 iken, 2013 Haziran ayı itibarıyla 93.056’ya yükselmiştir.⁵⁹

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü’nün koordinasyonunda gerçekleştirilen “Korumalı İşyerleri Projesi” ile normal koşullarda çalışma ortamları bulmaları hayli güç olan engelli kişilere istihdam ortamları oluşturulması amaçlanmıştır. Türkiye’de faaliyet gösteren eğitim kurum-kuruluşları,

⁵⁸ Ünlü, 2016 Yılı Mayıs Ayına Göre Kamu Personel Sayıları, Yeni şafak Gazetesi, 05.04.2016, <http://www.yenisafak.com/yazarlar/ahmetunlu/2016-y%C4%B1l%C4%B1-may%C4%B1s-ay%C4%B1na-gore-kamu-personel-say%C4%B1lar%C4%B1-2029063>, (Erişim Tarihi: 25.10.2017).

⁵⁹ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Türkiye’de Engellilik ve Kalkınma: Son 10 Yılın Raporu, s. 9.

üniversiteler, kamu kurum-kuruluşları, sendika, meslek örgütleri gibi sivil toplum kuruluşları, gerçek ve tüzel kişilere, zihinsel engelliler, ruhsal ve duygusal engellilere yönelik korumalı işyeri projelerine kuruluş sermayesi olarak engelli çalıştırmayan işverenlerden kesilen cezaların oluşturduğu Ceza Paraları Fonundan karşılanmaktadır. Bu kurumlara kuruluşlarından itibaren 150 bin TL'lik hibe yardımı verilmektedir. Bu hibe yardımından ayrı olarak engelli bireylerin kuruluş tarihlerinden itibaren bir yıllık maaşlarının ödenmesi bu fon aracılığıyla sağlanmaktadır.⁶⁰

Engelli kişilerin kendi yaşamlarını idame ettirmeleri amacıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı işbirliğinde “Girişimci Engel Tanımaz” başlıklı bir proje gerçekleştirilmiştir. Böylece engelli bireylerin istihdamı konusunda bakanlıklar arası bir işbirliği oluşturulmuş ve bu sayede engellilerin çalışma hayatlarındaki etkinliklerin artırılması amaçlanmıştır. Çalışamayacak durumda olan engelli kişilere ilgili kanun gereği verilen aylık maaş oranları %200 ile %300 arasında artırılmıştır. Bunun yanında isteğe bağlı olarak erken emeklilik hakkı tanınmıştır. Engellilerin brüt 200 m²'yi geçmeyen ve sadece bu niteliğe sahip tek evi emlak vergisinden muaf tutulmuştur. Ayrıca engellilerin yaşadığı konutlarda yaşamlarını kolaylaştırıcı önlemler de alınmıştır. Engelliliği dolayısıyla bakıma muhtaç bütün engellilere bakım hizmeti adı altında hizmetler sunulmuştur. Engellilere yönelik evde bakım veya özel bakım hizmetleri için yapılan harcamaların ödemeleri yapılmıştır. 2002 yılında 2.647 engelli bakım evlerinde sıra beklerken şu anda bakım için sıra bekleyen engelli bulunmamaktadır. Bakım hizmetlerinin kalitesini artırmak için, engelli ve yaşlı bireylere bakım hizmetini veren bakım elemanlarına eğitim şartı getirilmiş ve verilecek bu eğitim sonucunda sertifika alınmaları sağlanmıştır. Son olarak bu konuda bir istatistiki bilgiyi sunmakta fayda olacaktır; 2002 yılında 30 engelliye bir bakım elemanı düşerken, 2013 itibarıyla 6 engelliye 1 bakım elemanı düşmektedir.⁶¹ Evde bakım hizmetlerinden 2007 yılı sonunda yaklaşık 30.638 kişi yararlanırken 2013 Haziran ayı itibarıyla bu sayı 421.093'e ulaşmıştır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından sunulan Evde bakım hizmetinden yararlanan engelli kişiler şayet isterlerse bakım ücretleri

---

⁶⁰ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Türkiye’de Engellilik ve Kalkınma: Son 10 Yılın Raporu, s. 9.

⁶¹ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Türkiye’de Engellilik ve Kalkınma: Son 10 Yılın Raporu, s. 15.

hazine tarafından karşılanarak özel bakım merkezlerinde bakım görme haklarına sahiptirler. Engelli vatandaşlara bakım hizmeti sunulan kurum veya kuruluşlara her bir engelli kişi için net bir asgari tutar kadar ödeme yapılacaktır. Bu bağlamda yaklaşık 153 Özel Bakım Merkezinde 10.389 engelli kişiye bakıldığı için devlet tarafından ödeme yapılmıştır. Engellilere yönelik olarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından Umut Evleri projesi⁶² yürürlüğe konulmuştur. Bu evlerin sayısı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı verilerine göre 33 tür. Umut evlerinde yaklaşık olarak 464 engelli kişiye hizmet sunulmaktadır. Bu engellilerin yaş durumları, engel durumları (zihinsel, bedensel) göz önünde bulundurularak hizmet sunumları yapılmaktadır. Yukarıda zikredildiği üzere engellilerin toplumsal hayata katılımı önündeki engelleri kaldırmak amacıyla, kamuya açık her türlü yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları ile binaların, engellilerin kullanımına uygun hale getirilmesi zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca, büyükşehir belediyeleri ile belediyelerin sundukları ya da denetledikleri şehir içi toplu taşıma hizmetlerinin engellilerin kullanımına uygun hale getirilmesi zorunlu hale getirilmiştir.⁶³

Sözleşme’ye taraf olduktan sonra yasal mevzuatta hızlı bir değişim başlatmıştır. Bu gelişmeye paralel Türkiye’de engellilerle ilgili bakışın değişmeye başladığı görülmüştür. Bu gelişmelerden önemli olanlarından biri 6462 sayılı kanundur. Bu yasayla özür, sakat, sakatlık gibi kelimeler yerine engel, engellilik gibi kelimelerin kullanılması gerektiği vurgulanmıştır. Bununla birlikte; özür, sakat, özürsüzlük gibi ifadeler diğer kanun ve kanun hükmünde kararnamelerden çıkarılmıştır. 5378 sayılı Özürlüler Kanunu 6462 sayılı kanunla Engelliler Kanunu adını almıştır.

---

⁶² Umut Evleri, Sürekli bakım hizmetlerinin sunulduğu bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde kalmakta olan engelli bireylerin küçük gruplar halinde bir apartman dairesinde veya müstakil bir evde diğer komşuları ile birlikte yaşamalarını sürdürmesinin daha yararlı olacağı öngörüsü ile durumları uygun olanların, kuruluşların ek ünitesi konumunda olan “Umut Evi” olarak isimlendirilen evlerde, toplum yaşamına aktif katılımlarının sağlanarak, bakımlarının gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. <http://eyh.aile.gov.tr/uygulamalar/engelli-bakim-hizmetleri/umut-evleri>, (Erişim Tarihi: 10.12.2017).

⁶³ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Türkiye’de Engellilik ve Kalkınma: Son 10 Yılın Raporu, s. 21.

Türkiye’de engelli bireylere yaklaşımın psikolojik olarak düzeltilmesi amacıyla yapılan çalışmalardan sonra yasal mevzuatta da engellilere yönelik haklar ihdas edilmiştir. Bununla birlikte bu hakların kullanımı konusunda zorluklarda mevcuttur. Örneğin, Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından ihtiyaç duyan engellilere tekerlekli sandalye bedeli verilmelidir. (Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu uyarınca) ancak uygulamada tekerlekli sandalye alımı ciddi koşullara bağlanmıştır. Sağlık kurulu raporu almak, bu raporu fizik tedavi doktoru vasıtasıyla reçeteye yazdırmak, sonra sandalyeyi satan bayiye gidip bu faturalandırmak vb. bu ağır şartlardan sonra ilgili kanunda ancak bu ödemenin 5 yılda bir yapılacağı hüküm altına alınmıştır. Bir diğer örnek, Engelli bireylerin eğitim oranına geldiğimizde 25 yaş üstü bireylerde okuma, yazma oranı yaklaşık %64 olarak belirlenmiştir. Engelli bireyler içerisinde yükseköğretim mezunu bireylerin oranı ise sadece %2 olarak belirlenmiştir. Bu durum eğitime erişilebilirlik noktasında istenilen seviyeye gelinmediğinin açık göstergesidir.

Türkiye’de engelli kişilere bazı ayrıcalıklar tanınmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Engel oranları %90 ve üstü olan bireylerin motorlu taşıtlar vergisi ödemeleri zorunlulukları yoktur. Yine emlak vergisi kanununa göre engelli bireylerin konutlarından emlak vergisi alınmayacaktır. Engelliler için memur alımlarında %3’lük bir istihdam alanı açılmıştır (kamuya işçi alınacaksa bu oran %4 olmaktadır). Engelli kimlik kartını ibraz eden engelli bireyler şehir içi ulaşımdan ücretsiz yararlanır. Bakıma muhtaç engelliler için bakım aylığı ödenmektedir, eğer kendisi hayatını sürdürmeyecek oranda engelli ise bakıcılık görevini ifa eden kişiye de belli oranda ödeme yapılmaktadır.

Uluslararası alanda ve Türkiye’de engelli hakları konusunda farkındalık artmış, farkındalığın artmasıyla engellilere yönelik pozitif birçok adım atılmıştır. Ancak bu adımlar henüz istenilen seviyede değildir. Nitekim Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası raporunda engellilerle ilgili birçok tavsiye sunulmuştur. Bu rapora göre: Engellilerin her türlü sosyal sitem ve hizmete ulaşılabilirlikleri sağlanmalıdır. Engelli bireyler için özel hizmetler ve yatırımlara önem verilmelidir. Engellilere ayrılan bütçe oranları yeterli miktarda değildir, engellilere ayrılan bütçenin artırılması gerekmektedir.

IV. SONUÇ

Engelli kişiler ve bu kişilerin aileleri tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu zorlukların içerisinde psiko-sosyal ve iktisadi zorluklar bulunduğu gibi engelli kişilerin iş, eğitim, meslek, sosyal güvenlik kaynaklı zorlukları da bulunmaktadır. Bu zorlukların yanı sıra bir de fiziki temelli zorluklar da mevcuttur: Şehirlerin yaşam alanlarındaki kaldırımlar, kamu ve özel sektör binaları, parklar ve bahçeler, ulaşım araçlarının uygunsuzluğu gibi. Engelli kişi ve bu kişilerin aile fertleri, karşılaştıkları zorluklar, yoksulluk ve yoksunlukları kendisine yönelik ayrımcılıkla bağdaştırmakta, bu durum psikolojik algıda yeni sorunlar meydana gelmesi sonucunu doğurmaktadır. Engelli kişinin gerçekte sahip olduğu kapasitesinin altında performans göstermesine ve sahip olması gereken yaşam kalitesinin de düşmesine sebebiyet vermektedir.

Türkiye bakımından engelli haklarının gelişim durumuna baktığımızda; her ne kadar mevzuatımızda engellilerle ilgili hükümler belli seviyeye gelmişse de uygulamada çeşitli sıkıntılarla karşılaşıldığı görülmektedir. Bu sıkıntıların temelinde engelli haklarıyla ilgili farkındalığın yeterli seviyede olmaması yatmaktadır. Farkındalığı artırmak amacıyla sosyal projelere azami önem verilmelidir. Bununla birlikte herhangi bir ayrımcılığa maruz kalan ya da bir hakkı çığnayan engelli birey için etkin ve aktif bir hak arama mekanizması geliştirilmelidir (Almanya’nın Berlin Eyalet Engelli Temsilcisi gibi konuya derhal müdahale edebilen ve gerektiğinde bizzat ceza dahi kesebilen aktif ve hızlı bir mekanizma gibi). Engelli bireyler daha çok iş hayatına müdahil olmalı, istihdam alanları artırılmalıdır. Engelli bireylerin sosyal hayata katılımlarının önündeki tüm engeller kaldırılmalıdır. Belediyeler tarafından son dönemde yapılan engelli rampaları ve engelli yolları tüm kamu ve özel sektör binalarında yerini almalıdır. Böylece engelli bireyin erişilebilirlik konusundaki sıkıntıları bir nebze hafiflemiş olacaktır.

Çalışmamızda değindiğimiz gibi engelli kişiler arasında eğitim, öğretim oranı düşük seviyelerde seyretmektedir. Özellikle yükseköğretimde bu oran hayli düşmektedir. Bu durumun iyi sorgulanması gereklidir. Engelli bireyler için son dönemlerde yapılan özellikle merkezi sınavlarda ayrı bir kişinin görevlendirilmesi bu noktada önemli bir adımdır. Son olarak belirtmek gerekir ki zihinlerimizde engelli kişilere karşı var olan ön yargılar ortadan kaldırılmalı ve engelli hakları konusundaki duyarlılık artırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKBULUT, Süleyman / ÖZGÜL, Hakan / TEZCAN, Tolga: Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu 2013: Erişilebilirlik, Eğitim, Çalışma Hayatı ve Sağlık Verileri, Analizler, TOHAD Yayınları, İstanbul 2014.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hakları Genel Müdürlüğü: Birleşmiş Milletler Sisteminde Engellilik, Ankara 2014.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Umut Evleri Projesi, <http://eyh.aile.gov.tr/uygulamalar/engelli-bakim-hizmetleri/umut-evleri>, (Erişim Tarihi: 10.12.2017).
- Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşmesi, <https://treaties.un.org/Pages/Home.aspx>, (Erişim Tarihi: 11.10.2017).
- ÇAĞLAR, Selda: Engellilerin Erişilebilirlik Hakkı ve Türkiye’de Erişilebilirlikleri, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 61, Sayı: 2, Yıl: 2012, s. 541-598.
- ÇELİK, Elif: Onuncu Yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme Ruhu, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Cilt: 7, Sayı: 1, Yıl: 2016, s. 219-246.
- DHANDA, Amita: Legal Capacity in the Disability Rights Convention: Strangehold of the past or lodestar for the future, <http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/sji1c34&div=17&id=&page=>, (Erişim Tarihi: 13.10.2017).
- Engelli Kişilerin Hakları Komitesi’nin Raporlama Süreçleri ve Sivil Toplum Örgütleri’nin Katılımı, <http://ozevvakfi.org>, (Erişim Tarihi: 11.10.2017).
- ERTEN, Şerafettin / AKTEL, Mehmet: Ulusal Program ve düzenli İlerleme Raporları Çerçevesinde Türkiye’nin Engelli Politikaları, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 21, Sayı: 4, Yıl: 2016, s. 1275-1297.
- GENÇ, Yusuf / ÇAT, Güldane: Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi, Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries), Cilt: 8, Sayı: 1, Yıl: 2013, s. 363-393.

Implementation of World of Programme of Action Concerning Disabled Persons, <http://www.un.org/documents/ga/res/37/a37r053.htm>, (Erişim Tarihi: 11.10.2017).

İNAL, H. Tamer: Engelli Çocuğun Ve Ergenin Özel Hakları, 1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi, İstanbul 2011.

KARAASLAN, Erkan: Engelli Hakları, Bekad Yayınları, Antalya 2014.

KAYA, Hasan: Engelli İnsanın Hakları, Liberte Yayınları, Ankara 2015.

LAWSON, Anna: Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Genel Bir Bakış Ve Taraf Devletlerin Yükümlülükleri, Türk Hukukunda Engelliler ve Engelli Haklarına ilişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi Sempozyumu, Ankara 2009.

LAWSON, Anna: The United Nations Convention On The Rights Of Persons With Disabilities: New Era Or False Dawn?, <http://heinonline.org>, (Erişim Tarihi: 20. 04. 2017).

ÖZMETE, Emine: Haklar Temelinde Engellilik Modelleri ve Sosyal Hizmet, https://www.academia.edu/4819805/Haklar_Temelinde_Engellilik_Modelleri_ve_Sosyal_Hizmet, (Erişim Tarihi: 11.02.2017).

SCHULZE, Marianne: Understanding The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Fedex Office and Print Services, New York 2010.

SEYYAR, Ali: Dünya’da Ve Türkiye’de Engelli Dostu Sosyal Politikalar, Rağbet Yayınları, İstanbul 2015.

Thematic Study by the Office of the United Nations High Commissioner For Human Rights on the Structure and Role of National Mechanisms for the Implementation and Monitoring of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, A/HRC/13/29 http://www2.ohchr.org/english/issues/disability/docs/A.HRC.13.29_en.doc, (Erişim Tarihi: 10.11.2017).

ÜNAL, Canan: Karşılaştırılmalı Hukuk Işığında Sosyal Güvenlik Hukukunda Özürlüler ve Yeni Yaklaşımlar - Türkiye Açısından Uygulanabilirliği, (Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Ana Bilim Dalı) İstanbul 2011.

ÜNLÜ, Ahmet: 2016 Yılı Mayıs Ayına Göre Kamu Personel Sayıları, Yeni şafak Gazetesi, 05.04.2016, <http://www.yenisafak.com/yazarlar/ahmetunlu/2016-y%C4%B1%C4%B1-may%C4%B1s-ay%C4%B1na-gore-kamu-personel-say%C4%B1lar%C4%B1-2029063>, (Erişim Tarihi: 25.10.2017).

WALKER, Allen: Guidance Document: Effective Use of International Human rights Monitorings Mechanisms to Protect The Rights of Persons with Disabilities, International Disability Alliance, Geneva 2010.